

hyökänneet Jerusalemin kimppuun. Linnoitukseen paenneet olivat sekalainen joukko, joka hankki elantonsa ryöstelemällä maaseudun kyliä, eikä Masonin mukaan Masadan puolustajia motivoinut ideologinen roomalaisvastaisuus. Mason osoittaa herkullisesti, kuinka taitava mutta samalla historiallisesti keinotekoinen on Josefuksen laatima, Masadan puolustajan Eleazar ben Jairin taistelun tuoksinassa pitämä polveileva puolustuspuhe, jossa liitytään platonilaisiin käsityksiin ja viitataan intialaiseen filosofiaan. Puheen vaikuttavuudesta ja Josefuksen kirjoittajan taidoista todistaa se, että sitä yhä luetaan ääneen Masadalla järjestetyissä tilaisuuksissa.

Steve Mason on kirjoittanut teoksen, joka polveilee moneen suuntaan ja sisältää kunnioitettavan määrän sekä periaatteellista pohdintaa antiikin historian- ja sotatutkimuksen haasteista että lukuisia yksityiskohtaisempia analyysejä Josefuksesta, antiikin muista lähteistä ja arkeologisesta todistusaineistosta. Hänen uudelleentulkintansa ovat kärjistyviä, ja ne ovat jo herättäneet kriittisiä vastaväitteitä. Mason on vahvimmillaan analysoidessaan Josefuksen motiiveja ja *Juutalaissodan historian* teemoja, mutta voidaan kysyä, tulkitseeko hän yksipuolisesti esimerkiksi Masadan valtaamiseen liittyvää arkeologista todistusaineistoa.

Masonin pyrkimys selittää juutalaissotaa ja sen tapahtumia sodankäyntiin liittyvän sattumanvaraisuuden kautta on piristävää, mutta samalla herää epäily, että hän torjuu liian kategorisesti sen, että uskonnollinen ja kansallinen ideologia motivoi ainakin joitakin roomalaisia joukkoja vastaan taistelleita. Itsenäisen hasmonien kuningaskunnan viimeisistä ajoista oli kulunut noin sata vuotta, ja on mahdollista, että moniin lähteisiin tallennut kertomukset menestyksellisestä kapinasta ulkomaisia vallanpitäjiä vastaan inspiroivat nousemaan taisteluun Roomaa vastaa. Tämänkaltaiset

huomiot eivät kuitenkaan turhenna Masonin teoksen arvoa. Kaikki, jotka pyrkivät luomaan kokonaiskuvaa ei vain juutalaissodasta vaan yleensä ajanlaskun alun juutalaisuudesta, joutuvat ottamaan kantaa Masonin provokatiivisiin ajatuksiin.

RAIMO HAKOLA, DOS.

MICHAEL LABAHN & OUTI LEHTIPUU (ED.)

People under Power: Early Jewish and Christian Responses to the Roman Empire. Early Christianity in the Roman World. Amsterdam: Amsterdam University Press 2015. 258 s.

People under Power on artikkelikoelma, joka perustuu *European Association of Biblical Studies* -järjestön kokouksissa pidettyihin esitelmiin. Artikkeleita on toimittajien laatiman johdannon jälkeen yhteensä yhdeksän, ja ne jakautuvat kolmeen osioon: juutalaiset yhteisöt imperiumin varjoissa, Uuden testamentin tekstit imperiumin kontekstissa sekä Imperiumin ideologia ja muut varhaiskristilliset tekstit. Kaksi artikkelista on saksaksi, muut englanniksi.

Michael Labahnin ja Outi Lehtipuun johdannossa kirja paikannetaan niin sanotun *Empire Studies* -tutkimussuunnan kontekstiin, mutta kriittisesti. Labahn ja Lehtipuu kertovat, että ajankohtaiset poliittiset kysymykset ovat johtaneet kiinnostumaan Rooman vallan ja varhaiskristillisyyden suhteista. He mainitsevat esimerkkinä muun muassa Reaganin ja Bushin ajan, jotka johtivat tutkimaan varhaiskristillisyyden sosiaalisia ja poliittisia ulottuvuuksia.

Etenkin Yhdysvalloissa on parin vuosikymmenen kuluessa julkaistu paljon kirjallisuutta, jossa varhainen juutalaisuus ja kristinusko ymmärre-

tään imperiuminvastaiseksi. Labahn ja Lehtipuu katsovat kuitenkin, että varhaisten juutalaisten ja kristittyjen suhdetta Rooman valtaan ei voi tulkita yksiselitteisen jännitteiseksi. Tämä johtuu siitä, että juutalaisuus, kristinusko ja roomalainen maailma eivät olleet monoliitteja. Suhteet imperiumin ja sen juutalaisten ja kristittyjen alamaisten välillä tulee nähdä monisyisinä.

Kirjan artikkeleista vahvimmin tätä kantaa edustaa Anders Klostergaard-Petersen Aarhusin yliopistosta. Hän kysyy otsikossaan, onko Paavalilla todella imperiumiin liittyvää politiikkaa vai onko kyseessä vain akateeminen aave (scholarly phantom). Klostergaard-Petersen kyseenalaistaa oikeutetusti sen varsin tavallisen väitteen, että joidenkin sanojen käyttö on peiteltyä imperiumikritiikkiä. Esimerkiksi väite Jeesuksesta Herrana tarkoittaisi, että keisari ei ole herra. Klostergaard-Petersen päätyy tasapainoisesti siihen johtopäätökseen, että Paavalin usko oli potentiaalisesti ristiriidassa imperiumin ideologian kanssa. Tätä ristiriitaa ei kuitenkaan tietoisesti kehitetty eikä se Paavalin kirjeissä koskaan muuttunut todelliseksi ristiriidaksi.

Toisinaan kristillinen keisarikritiikki saattoi liittyä yleisempään kriittiseen linjaan, kuten Marco Frenschkowski (Leipzig) esittää. Hänen mukaansa varhaiskristillinen tulkinta kuolleista heräävästä Nero-antikristuksesta liittyi aikakauden muuhun Nero-kritiikkiin. Frenschkowski tosin osoittaa myös mielenkiintoisesti, miten Nerolla oli myös kannattajansa. Näin ollen Neron hahmo ei antiikissa ollut puhtaasti kielteinen.

Rooman valtakoneiston suhdetta juutalaisiin ja kristittyihin ei myöskään tule nähdä liian jännitteisenä. Birgit van der Lans (Groningen) osoittaa hyvin, miten lähteissä esiintyvät väitteet juutalaisten karkotuksista kuuluivat yleiseen tapaan julistaa tiettyjä ryhmiä karkotettavaksi. Tämä ei kuitenkaan yleensä tarkoittanut todellista tai ainakaan laaja-

mittaista karkotusta Rooman kauptungista. Karkotusmääräykset olivat pikemminkin hallinnon tapaa korostaa omaa roomalaisuuttaan ja uskollisuuttaan perinteille.

Martin Meiserin (Saarland) artikkeli Markuksen evankeliumin imperiumikritiikistä edustaa mielenkiintoista näkökulmaa. Meiser tarkastelee, näkivätkö evankeliumin varhaiset tulkit siinä imperiumikritiikkiä. Hän päätyy siihen, että varhaiset kristityt sellittäjät eivät sinänsä kyseenalaistaneet imperiumia, mutta halusivat nähdä sen kristillisten tunnusten alla. Paul Middleton (Chester) puolestaan katsoo kristittyjä roomalaisin silmin. Hänen mukaansa pakanat eivät hyväksyneet kristillistä marttyyriutta jaloksi kuolemaksi, koska heidän mielestään kristityt esivätkä kuolemaa liian innokkaasti.

Nähdäkseni Middleton ylitulkitsi joidenkin lähteiden kielteisyyttä. Artikkelissani "In the Category of Philosophy: Christians in Early Pagan Accounts" (Raimo Hakolan, Nina Nikin ja Ulla Tervahaudan toimittamassa kirjassa *Others Others and the Construction of Early Christian Identities*, 2013) olen nähnyt esimerkiksi Epiktetoksen ja Marcus Aureliuksen kannanotot positiivisemmin.

Kokonaisuutena arvioiden *People under Power* edustaa nousevaa linjaa, jossa yliviirretty imperiumikritiikki torjutaan. Klostergaard-Petersenin kanta Paavalista on yleistettävissä: kritiikki imperiumia kohtaan oli sisäänkirjoitettu varhaiseen juutalaisuuteen ja kristinuskoon, mutta sitä ei erityisesti kehitetty eikä se aina konkretisoitunut todelliseksi ristiriidaksi.

NIKO HUTTUNEN, DOS.

ISTVÁN CZACHESZ & RISTO URO (ED.)

Mind, Morality and Magic: Cognitive Science Approaches in Biblical Studies. Durham: Acumen 2013. 316 s.

Helsingin yliopistossa on tehty työtä sosiaalitieteellisen raamatuntutkimuksen parissa jo pitkään. Suomalaiset raamatuntutkijat ovat olleet pionierien joukossa kehittämässä teoreettisia työkaluja muista ihmistieteistä. Viimeisin esimerkki on aktiivinen vuoropuhelu kognitiotieteiden ja erityisesti kognitiivisen uskontotieteen kanssa. Sen läheläukauksena voidaan pitää Risto Uron ja István Czacheszin 2000-luvun alussa käynnistämää yhteistyötä ja sen myötä syntyneitä verkostoja ja seminaareja. Tämä tieteenrajan ylittävä vuoropuhelu on tuottanut jo useita merkittäviä julkaisuja, kuten Petri Luomasen, Ilkka Pyysiäisen ja Risto Uron toimittama *Explaining Christian Origins and Early Judaism: Contributions from Cognitive and Social Science* (Brill 2007) sekä István Czacheszin ja Tamás Biron toimittama *Changing Minds: Religion and Cognition through Ages* (Peeters 2011). Tuoreimpia esimerkkejä on Risto Uron *Ritual and Christian Beginnings: A Socio-Cognitive Analysis* (Oxford University Press 2016). Myös aikakauskirjoissa on julkaistu erikoisnumeroita kognitiivisista lähestymistavoista raamatuntutkimukseen.

Czacheszin ja Uron toimittama *Mind, Morality and Magic* on yksi monipuolisimmin kognitiivisia näkökulmia hyödyntäviä teos. Se sai alkunsa Society for Biblical Literature -järjestön kokousten yhteydessä toimineesta Mind, Society and Tradition -ohjelmassa 2007–2012. Ryhmä kokosi yhteen tutkijoita, jotka ovat kiinnostuneita kognitiivisten näkökulmien soveltamisesta raamatuntutkimukseen. Teoksen tarkoituksena on osoittaa, että kognitiivinen uskontotiede tarjoaa hedelmällisen

tavan lähestyä Raamatun ajan tekstejä sekä niiden taustalla vaikuttaneita muinaisen Lähi-idän uskonnollisia uskomuksia ja tapoja. Kognitiivinen uskontotiede on 1990-luvulta alkaen kehittynyt monitieteinen tutkimusohjelma, jossa pyritään selittämään eri uskontoperinteissä toistuvia ilmiöitä ja rakenteita hyödyntämällä eri tieteenalojen tuottamaa tietoa ihmismielen toiminnasta. Sen mukaan inhimillisessä tiedonkäsittelyssä on rakenteita, jotka muovaavat uskonnollisia perinteitä tiettyihin luonteenomaisiin uomiinsa ajasta ja paikasta riippumatta. Näin syntyy kulttuurisesti toistuvia uskomuksia ja käyttäytymismuotoja, joita ei voi selittää yksin paikallisilla opillisilla, kulttuurisilla tai sosiaalisilla tekijöillä.

Tämä ei tarkoita, että aikaan ja paikkaan sidoksissa olevat erityispiirteet voisi kokonaan sivuuttaa. Vaikka kognitiivisessa uskontotieteessä voi tuki keskittyä etsimään yleispätevää selitystä esimerkiksi rituaaliselle käyttäytymiselle tai maagisille uskomuksille puhtaasti kognitiivisia mekanismeja tarkastelemalla, historiallisten aineistojen huolellinen analyysi edellyttää muiden kuin kognitiivisten tekijöiden huomioon ottamista. Siksi kognitiotieteitä hyödyntäneet kulttuurintutkijat ovat kehittäneet "pluralistisen selittämisen" malleja, joissa hyödynnetään useiden tieteenalojen menetelmiä.

Nyt käsillä oleva Czacheszin ja Uron toimittama teos avaa ikkunan siihen, minkälaisista lisävalaistusta Raamatun teksteihin sekä sen syntyaikojen uskonnollisuuteen voidaan saada kognitiivisen uskontotieteen teorioiden avulla. Teoksen aloittaa kaksi raamatuntutkimuksen ja historian tutkimuksen näkökulmista kognitiivista uskontotiedettä esittelevää artikkelia. Ne toimivat hyvänä johdatuksena kirjan aihepiiriin. Kognitiivinen uskontotiede on erityisen käyttökelpoinen sellaisten toistuvien uskonnollisten ilmiöiden selittämisessä kuin rituaalinen käyttäytyminen, maagiset uskomukset